

‘Zeg maar Henk tegen de chef’

*Ervaringen met het Belgische detentieregime
in de PI Tilburg*

Kristel Beyens en Miranda Boone

met medewerking van

Ton Liefwaard
Mieke Kox
An-Sofie Vanhouche
Sari van der Poel

Willem Pompe Instituut voor Strafrechtswetenschappen, Utrecht
en Vrije Universiteit Brussel
in samenwerking met

Boom Lemma uitgevers
Den Haag
2013

Afbeelding op het omslag: Siet Zuyderland, Gesloten afdeling Noord-3, Rijksasiel
Dr. S. van Mesdag, Groningen
Collectie Stedelijk Museum Amsterdam

Typografische verzorging: Wieneke Matthijsse

© 2013 WODC, ministerie van Veiligheid en Justitie. Auteursrechten voorbehouden

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van reprografische verveelvoudigingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16h Auteurswet 1912 dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp, www.reprorecht.nl). Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (art. 16 Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means without written permission from the publisher.

ISBN 978-90-5931-948-6
NUR 824

www.boomlemma.nl

Samenvatting

Sinds februari 2010 verblijven er Belgische gedetineerden in de Nederlandse Penitentiaire Inrichting (PI) Tilburg. Zij verblijven daar in een hoofdzakelijk Belgisch regime dat uitgevoerd wordt door Nederlands personeel onder een gemengde Belgisch-Nederlandse directie. Tot deze unieke constructie, in interne beleidstukken omgedoopt tot Nova Belgica, heeft de Nederlandse regering in 2009 het initiatief genomen om de personele consequenties van de almaar teruglopende detentiebehoefte te beperken. In België deed zich in diezelfde periode een dringende behoefte aan celcapaciteit voor die pas structureel kan worden opgelost wanneer de nieuwe inrichtingen die in aanbouw zijn, worden opgeleverd. Het project liep aanvankelijk tot december 2012, maar is ondertussen verlengd tot december 2013. Op het moment van het empirische onderzoek, nl. maart-mei 2012, verbleven er ongeveer 650 Belgische gedetineerden in de PI Tilburg.

Deze situatie biedt een unieke mogelijkheid om de ervaringen van personeel en gedetineerden te onderzoeken in een internationaal vergelijkende context. Belgische gedetineerden kunnen hun ervaringen immers direct vergelijken met hun ervaringen in Belgische inrichtingen, terwijl het Nederlandse personeel het Nederlandse regime, waarmee zij gewend zijn te werken als referentiekader gebruikt. Deze mogelijkheid heeft de Dienst Justitiële Inrichtingen (DJI) doen besluiten deze onderzoeksopdracht via het Wetenschappelijk Onderzoeks- en DocumentatieCentrum (WODC) van het ministerie van Justitie uit te zetten.

Centraal in het onderzoek staan de verschillende factoren die bepalend zijn voor de beleving van detentie in de PI Tilburg, door zowel gedetineerden als medewerkers. Dit is vertaald in de volgende centrale probleemstelling: *wat zijn de (positieve, negatieve of andere) ervaringen met de uitvoering van het Belgische detentieregime in een Nederlandse inrichting, wat zijn de consequenties van die ervaringen en welke mogelijke oorzaken zijn er aan te geven voor het optreden van deze ervaringen?*

Theoretisch is aangesloten bij het werk van Alison Liebling (hoofdstuk 4). Zij heeft een meetinstrument ontwikkeld om het morele klimaat in gevangenis- sen te meten. Dit meetinstrument, genaamd *Measuring the Quality of Prison Life* (MQPL) is gebaseerd op uitgebreid en langdurig kwalitatief vooronderzoek bij gedetineerden (en nadien ook bij personeel) en vertaald in een vragenlijst van meer dan honderd gesloten vragen, die veertien dimensies van het gevangenis- leven meet. Deze dimensies waren onze inspiratiebron voor het ontwikkelen van

de topiclijsten, die de basis vormden voor onze kwalitatieve interviews met gedetineerden en medewerkers.

In het onderzoek zijn diverse onderzoeksmethoden gecombineerd: literatuur- en jurisprudentieonderzoek, analyses van bestaand kwantitatief materiaal, observaties en interviews (hoofdstuk 2). De kern van het empirische materiaal wordt gevormd door de 71 gesprekken die gevoerd zijn met gedetineerden en medewerkers in de PI Tilburg. Omdat de DJI het onderzoek wil gebruiken om lessen te trekken voor de tenuitvoerlegging van detentie in Nederland, zijn hun ervaringen vergeleken met een vergelijkbare groep Nederlandse gedetineerden en medewerkers in de PI Norgerhaven, een inrichting die in een aantal belangrijke opzichten vergelijkbaar is met de PI Tilburg. In de PI Norgerhaven werden in totaal twintig interviews afgenomen. De gesprekken zijn allemaal opgenomen, letterlijk getranscribeerd en geanalyseerd in het kwalitatieve dataverwerkingsprogramma MAXQDA.

Hoofdstuk 3 geeft een juridische analyse van de rechtspositie van de Belgische gedetineerden in de PI Tilburg op basis van het verdrag tussen Nederland en België, de samenwerkingsovereenkomst en de Belgische penitentiaire regelgeving. Er wordt een aantal opvallende verschillen vastgesteld. Zo verschilt de Belgische regeling van de voorwaardelijke invrijheidstelling substantieel van de Nederlandse. De Belgische bezoekenregeling is ruimer dan de Nederlandse en er wordt gebruik gemaakt van een andere beloningsstructuur voor de arbeid. Het gedrag van gedetineerden in de inrichting is volgens het Belgische recht geen formele contra-indicatie voor de voorwaardelijke invrijheidstelling en Belgisch gevangenispersoneel heeft in veel mindere mate toegang tot strafrechtelijke en penitentiaire informatie dan het Nederlandse personeel dat heeft. Een aantal veiligheidsmaatregelen die in Nederlandse inrichtingen gebruikelijk zijn, zoals urinecontroles, visitaties en celinspecties, zijn op basis van het Belgische penitentiaire recht niet of minder toegankelijk. Anders dan in Belgische inrichtingen is er in de PI Tilburg wél een intern bijstandsteam actief en ook is de Nederlandse regeling van de medische zorg en het vervoer van toepassing. Hoe en in hoeverre deze juridische verschillen ook van invloed zijn op de beleving van detentie door gedetineerden en personeel in de PI Tilburg, is echter vaak afhankelijk van de typische Tilburgse context. Zo kan de ruimere Belgische bezoekenregeling vanwege de afstand maar beperkt worden geconsumeerd, terwijl de regeling van de voorwaardelijke invrijheidstelling juist in de PI Tilburg veel frustraties oproept vanwege het ontbreken van een aantal voorzieningen die wel in de Belgische inrichtingen aanwezig zijn.

Hoofdstuk 5 doet verslag van de kwantitatieve analyses die al eerder zijn verricht naar de ervaringen van personeel en gedetineerden in de PI Tilburg (Van der Broek et al. 2011). De uitkomsten van deze analyses waren mede aanleiding voor de DJI om onderhavig onderzoek te starten. Onze bevindingen laten geen grote afwijkingen zien met het eerder verrichte kwantitatieve onderzoek maar onze kwalitatieve gegevens leveren heel wat nuances, interessante verklaringen en bijkomende bevindingen op.

Hoofdstuk 6 geeft de bevindingen weer van het kwalitatieve onderzoek in de PI Tilburg en Norgerhaven. Op basis daarvan wordt in hoofdstuk 7 de probleemstelling van dit onderzoek uitvoerig beantwoord. Vertrekkend vanuit de veertien dimensies van de MQPL komen we tot de volgende vaststellingen.

Relationele dimensies

We durven te stellen dat de PI Tilburg redelijk goed scoort op de dimensie *respect* (dimensie 1). Er heerst een cultuur van respectvolle benadering van de gedetineerden door de PIW'ers. Zeker in vergelijking met de ervaringen in de Belgische inrichtingen kunnen we uit de interviews met de Belgische gedetineerden afleiden dat de PIW'ers en ander personeel een openheid aan de dag leggen om te luisteren naar de gedetineerde. Men probeert zo direct mogelijk te communiceren en gevolg te geven aan de vragen van de gedetineerden, wat een belangrijk aspect is van organisationeel respect. Daarnaast worden er inspanningen geleverd om een individuele benadering van de gedetineerden te realiseren, door bijvoorbeeld attent te zijn op stresssituaties van gedetineerden met betrekking tot hun reclassering.

Deze benadering hangt sterk samen met de tweede MQPL-dimensie, *menselijkheid*, die gerealiseerd wordt in de interpersoonlijke relaties en de aandacht voor de materiële condities. We stellen vast dat er grote inspanningen worden gedaan om, rekening houdend met de materiële en personele beperkingen, deze beide facetten van de dimensie menselijkheid zo goed mogelijk te realiseren.

Inzake de *relaties tussen personeel en gedetineerden* (dimensie 3) heeft er zich in de PI Tilburg een nieuwe en eigen dynamiek kunnen ontwikkelen, doordat de situatie zowel voor de gedetineerden als het personeel nieuw was. De bejegening door de PIW'ers leidde tot verrassingen bij de gedetineerden en heeft over het algemeen een positief effect, zowel op de orde en veiligheid in de inrichting als op het psychologische welbevinden (dimensie 9). We treffen ook gelijkenissen aan met de vaststellingen van Liebling, zoals bijvoorbeeld de terughoudendheid bij bepaalde gedetineerden voor een té familiair optreden en het feit dat de gedetineerden ook wijzen op individuele verschillen in behandeling vanwege het personeel. Ook valt op dat de positieve effecten van een humane bejegening onder druk komen te staan als gedetineerden en personeel elkaars taal niet spreken. Hierbij is het belangrijk op te merken dat een groot aandeel van de gedetineerden illegalen zijn, die vaak overgebracht zijn van de Waalse of Brusselse gevangenissen en dus Franstalig zijn. Ook in de PI Tilburg is er *wantrouwen* (dimensie 4), vooral tussen de gedetineerden onderling. Toch stellen we vast dat de positieve benadering van de gedetineerden door het personeel een basisvertrouwen kweekt, vooral bij de gedetineerden die de Nederlandse taal machtig zijn. Voor de niet-Nederlandstaligen gaat dit minder op. Dit vertrouwen hangt ook sterk samen met de respectvolle en menselijke benadering door het personeel.

PIW'ers spelen een belangrijke *ondersteunende* rol in de gevangenis (dimensie 5). De wijze van bejegening speelt een positieve rol en de zogenaamde praatcultuur heeft een louterend effect op mogelijke spanningen in de PI Tilburg. Daarnaast moeten we vaststellen dat er weinig gebeurt om kwetsbare groepen, zoals gedetineerden met een psychiatrische problematiek te helpen of individueel te bejegenen. Ook de meer restrictieve benadering in Nederland op het vlak van medicatieverstrekking wordt door bepaalde gedetineerden ervaren als gebrek aan ondersteuning.

Wat de relationele dimensies betreft, durven we stellen dat er grote inspanningen worden geleverd in de PI Tilburg, en dat deze een compensatie bieden voor de andere ongemakken die de gedetineerden ondervinden, zoals het gebrek aan bezoek en de moeilijkheden om de reclassering voor te bereiden.

Regimedimensies

Fairness (dimensie 6) wordt volgens de studie van Liebling gerealiseerd door een duidelijke, consistente, onpartijdige behandeling in overeenstemming met regels of standaarden en met de mogelijkheid om zijn verhaal te kunnen doen. De meeste gedetineerden die we gesproken hebben voelen zich in dit opzicht eerlijk behandeld. De PIW'ers proberen rekening te houden met de individuele verschillen en noden. Anderzijds stellen we vast dat gedetineerden weinig zicht hebben op mogelijkheden om te klagen en voelen niet-Nederlandstalige gedetineerden zich uitgesloten.

Door het gestructureerde dagprogramma en de strakke organisatie is het gevangenisleven sterk gestructureerd en voorspelbaar, waardoor de *orde* (dimensie 7) wordt gerealiseerd. Dwangmaatregelen worden ingezet als een soort van 'ultimum remedium', nadat men vaststelt dat praten niet helpt. Indien er beroep wordt gedaan op dwangmaatregelen door de inschakeling van het IBT bijvoorbeeld, zijn deze drastisch en duidelijk. De gedetineerden zijn hiervan op de hoogte.

Uit de gesprekken met de gedetineerden en met het personeel kunnen we afleiden dat men zich redelijk comfortabel voelt op het vlak van *veiligheid* (dimensie 8). Deze wordt in eerste instantie gerealiseerd via de relationele veiligheid (constructieve relaties tussen personeel en gedetineerden) en een hoge responsiviteit bij het personeel, maar ook via de inzet van controlemiddelen zoals het gebruik van camera's in de bezoekzaal, fouilles en de inzet van het intern bijstandsteam. We stellen vast dat het aantal tuchtrapporten relatief het hoogst is tijdens de arbeid, wat in verband kan worden gebracht met de aanwezigheid van een groter aantal en een grotere mix van gedetineerden op eenzelfde plaats en een grotere diversiteit in benadering van de gedetineerden door het personeel. De groepscellen dragen een groter risico op incidenten en psychische onveiligheid in zich. Door rekening te houden met de wensen van de gedetineerden probeert men een goede mix van groepscelgenoten tot stand te brengen. Met de volledige bezetting van de PI Tilburg wordt dit steeds moeilijker, met negatieve gevolgen voor de veiligheid en de orde. We hebben niet de indruk dat

er zich in de PI Tilburg grotere problemen inzake drugs of contrabande voordoen dan wat men zou kunnen verwachten in een gevangeniscontext. Dit is mede opvallend, omdat in de PI Tilburg een aantal veiligheidsmaatregelen ontbreekt of minder toegankelijk is voor het personeel die in de context van het Nederlandse gevangenisregime veelvuldig worden ingezet om de aanwezigheid van drugs te bestrijden, met name urinecontroles en visitaties.

Psychologisch welbevinden (dimensie 9) wordt in verband gebracht met tevredenheid en zich psychologisch goed voelen, wat bewerkstelligd kan worden door een positieve omgeving en atmosfeer. Gedetineerden hebben behoefte aan momenten of plaatsen waar ze kunnen ontsnappen aan het gevangenisleven, waar ze hun masker als gedetineerde kunnen afzetten. De groepscellen en de kleine luchtplaatsen bemoeilijken dit. Daarnaast brengen de onzekerheid over de voorwaardelijke invrijheidstelling en de andere mogelijkheden om de gevangenis te verlaten heel wat emotionele stress met zich mee. De gedetineerden hebben duidelijk veel last van wat Crewe omschrijft als ‘soft power’. Verder hebben de afstand tot de woonplaats en het vereiste dat alleen via de strafinrichting van Wortel op verlof kan worden gegaan, negatieve effecten op het psychologisch welbevinden van de gedetineerden.

Op het vlak van *persoonlijke ontwikkeling* (dimensie 10) moet een onderscheid gemaakt worden tussen het aanbod van activiteiten die het gevangenisverblijf draaglijk moeten maken en het aanbod van activiteiten en diensten die terugkeer in de maatschappij faciliteren. Wat het eerste aspect betreft, worden er zeer grote inspanningen gedaan om de gedetineerden de gelegenheid te geven om zich bezig te houden en om voldoende uren buiten de cel te verblijven via een goed uitgewerkte dagstructuur. De gedetineerden zijn vooral enthousiast over de sportmogelijkheden en de wijze waarop deze worden ingevuld door de begeleiders en het feit dat er ’s avonds tijd wordt voorzien om buiten de cel door te brengen. De mogelijkheden om de tijd door te kunnen brengen in gezelschap van andere gedetineerden worden door de meeste gedetineerden ervaren als een manier om de gevangentijd sneller te laten passeren en verhogen de tevredenheid. Daarnaast is de aangeboden arbeid, zoals in vele gevangenissen, erg routineus en biedt de Tilburgse gevangenisinfrastructuur weinig mogelijkheden om het aantal uren arbeid per dag per gedetineerde nog te verhogen. Goede beroepsopleidingen en diensten ter voorbereiding van de tewerkstelling (VDAB) zijn echter afwezig, waardoor de PI Tilburg op dit vlak slecht scoort en het gevangenisverblijf erg gereduceerd wordt tot ‘doing time’.

Mogelijkheden tot *contact met familie* (dimensie 11) kunnen maar zeer beperkt worden gerealiseerd in de PI Tilburg vanwege de afstand tot het thuisfront. De gedetineerden ervaren de sterkere vormen van controle dan in België bij zowel gedetineerden als bezoekers, zoals bijvoorbeeld de inzet van drughonden als storend. Er zijn mogelijkheden tot ongestoord bezoek en kinderbezoek, maar vooral dit laatste is redelijk minimalistisch uitgebouwd en er blijkt weinig animo bij de directie om hier aan te werken.

Inzake de dimensie *fatsoen* (dimensie 12) worden heel wat inspanningen geleverd, zowel op het vlak van netheid, orde, veiligheid en gezondheid, als op

de tijd die aangeboden wordt om buiten de cel door te brengen. Door het intensieve gebruik van groepscellen scoort de PI Tilburg lager op het vlak van privacy.

Dimensie sociale structuur en betekenis

Tot slot zijn er nog twee dimensies die de morele prestatie van een gevangenis bepalen, nl. macht/autoriteit en sociaal leven van gedetineerden.

Macht / autoriteit (dimensie 13) wordt gedefinieerd als ‘het actuele of gepercipieerde gebruik van controle, invloed of autoriteit door het gevangenispersoneel. De mate waarin de gedetineerden de capaciteit hebben om controle uit te oefenen over hun eigen tijd, behandeling (‘treatment’) en leven.’ Dit is dus een meerlagige dimensie, die zowel betrekking heeft op de mogelijkheden om macht uit te oefenen door het personeel als door de gedetineerden. Het valt op dat er maximaal gebruik gemaakt wordt van relationele vormen van macht door het opbouwen van constructieve relaties, die meestal op een positieve wijze worden aangewend. We hebben wel heel wat indicaties terug gevonden met betrekking tot de druk die uitgaat van ‘nieuwe’ vormen van macht in de vorm van het moeten opstellen van reclasseringsplannen, die heel wat eisen stellen op het vlak van responsabilisering en zelfdiscipline van gedetineerden. Dit laatste uit zich ook in de angst bij gedetineerden die aan hun VI werken om betrokken te worden bij incidenten en de onzekerheid en onduidelijkheid over de mate waarin hun gedrag tegen hen zal gebruikt worden bij de besluitvorming omtrent het reclasseringstraject. Naast de toenemende macht van de PSD is er daardoor ook heel wat onzichtbare macht aanwezig, uitgeoefend door actoren die zelfs niet aanwezig zijn in de gevangenis, maar die wel veel beslissingsbevoegdheid hebben over het reclasseringstraject, zoals de Directie Detentiebeleid en de strafuitvoeringsrechtbanken. Hierdoor kunnen we stellen dat deze vorm van soft power een belangrijk onderdeel is van het gevangenisregime in de PI Tilburg.

Met betrekking tot de laatste dimensie (14) *sociaal leven van gedetineerden* heerst er redelijk veel wantrouwen onder de gedetineerden. Er is een sterke groepsvorming rond etnische lijnen en verblijfsstatus (legaal versus illegaal). Gedetineerden hebben geen ‘vrienden’ in de gevangenis, maar spreken wel in termen van ‘prison associates’, zoals het in ook in het onderzoek van Liebling wordt genoemd. Tegelijkertijd horen we ook positieve geluiden over solidariteit en inspanningen om op een goede manier samen te leven in de groepscellen. Het personeel probeert maximaal rekening te houden met de verzuchtingen van gedetineerden om cellen te delen. De volledige bezetting van de PI Tilburg maakt dit echter steeds moeilijker.

Leerpunten voor Nederland

Al met al levert dit onderzoek een aantal belangrijke nieuwe inzichten op als gevolg van de bijzondere detentiecontext in de PI Tilburg. De onbekendheid met

de invulling die in het andere land wordt gegeven aan de verschillende dimensies van het gevangenisregime, zet deze in een scherper daglicht en brengt ook een duidelijkere hiërarchie aan in de mate waarin ze belangrijk zijn voor gedetineerden en personeel. Ook voor de Nederlandse detentiesituatie zijn uit dit onderzoek daarom een aantal belangrijke lessen te trekken.

Ten eerste bevestigt ons onderzoek het grote belang van de interactie tussen gedetineerden en personeel en de wijze van bejegening, zoals dat in het werk van Liebling en vele anderen naar voren komt. Dat de Nederlandse wijze van bejegening wordt gewaardeerd door gedetineerden die een andere inrichtingscultuur gewend zijn, blijkt ook uit dit onderzoek en lijkt bovendien een positief effect te hebben op zowel de sfeer als de (gevoelens van) veiligheid in de inrichting. Dit gegeven riep bij ons de vraag op wat de consequenties zullen zijn van een te ver doorgevoerd systeem van promoveren-degraderen, zoals voorgesteld in de plannen rondom 'Modernisering Gevangeniswezen'. Waar medewerkers nu in staat blijken door het onderhouden van positieve relaties met gedetineerden een belangrijke bijdrage te leveren aan de goede sfeer en (de gevoelens van) veiligheid in de inrichting, zou die kwaliteit onder druk kunnen komen te staan wanneer zij steeds consequenties moeten verbinden aan negatieve gedragingen of uitingen van gedetineerden. De nieuwe werkwijze kan uiteraard ook positief uitwerken op de relatie tussen gedetineerden en personeel. Het lijkt in ieder geval zaak zich te realiseren dat het kind niet met het badwater moet worden weggegooid.

De Nederlandse en Belgische systemen van voorbereiding op de invrijheidstelling verschillen op wezenlijke punten van elkaar. Dit is een tweede punt waar Nederland lering uit kan trekken. Enerzijds lijkten de concrete en praktische invullingen die in het Belgische systeem worden gegeven aan de voorbereiding van de invrijheidstelling ook Nederlandse gedetineerden en personeel aan te spreken. Anderzijds leggen de hoge eisen die worden gesteld aan de voorwaarden voor invrijheidstelling en de verantwoordelijkheid van de Belgische gedetineerden om zelf invulling te geven aan die eisen een grote emotionele druk op gedetineerden. Die druk kan zo hoog oplopen dat gedetineerden het bij voorbaat opgeven, met alle negatieve consequenties voor de verhoudingen en de sfeer in de inrichting van dien.

Als gedetineerden kunnen kiezen, weegt niets zwaarder dan het gemis aan contact met de buitenwereld, het bezoek van degenen die hen dierbaar zijn. Daarvoor willen ze graag terug naar de in veel opzichten inferieure omstandigheden in de Belgische gevangenissen en hebben ze belastende bezoektours en een onregelend verblijf in de penitentiaire inrichting in Wortel over. Hoewel ook gedetineerden in de PI Norgerhaven soms weinig bezoek ontvingen vanwege de ligging van de inrichting, woog dat voor hen minder zwaar als zij daar vaak zelf voor hadden gekozen.

Een vierde belangrijk inzicht dat naar voren komt in ons onderzoek is dat de kwaliteit en de positieve beleving van de bejegening en communicatie snel afnemen wanneer gedetineerden en personeel elkaars taal niet spreken. Het is een aspect dat door het personeel structureel onderschat wordt, maar voor de

gedetineerden die het aangaat allesbepalend is voor de wijze waarop zij hun detentie beleven. Ook dit is een aspect dat door dit onderzoek scherp aan het licht is gebracht, door de plotselinge overplaatsing van een grote groep Franstalige gedetineerden uit inrichtingen waar zij zich konden uitdrukken, naar een inrichting waar juist de Franse taal slecht vertegenwoordigd is.

Ten vijfde, in iedere penitentiaire inrichting is de kwaliteit van het eten een bron van klachten, maar zo duidelijk en onophoudend als in Tilburg hebben wij het niet eerder meegemaakt. Weggerukt uit hun eigen omgeving en van het eten dat ze gewend zijn, wordt voeding blijkbaar buitengewoon belangrijk. Los van de vraag of voeding in de eerste plaats lekker of gezond moet zijn, een vraag waarover gedetineerden en directie van mening verschillen, is voeding ook een uitdrukking van de culturele geaardheid en heeft het een sterke sociale functie. Ook dit tweede aspect van voeding komt in de PI Tilburg duidelijk aan het licht vanwege de bijzonder goede kookfaciliteiten in de groepscellen en de gretigheid waarmee daarvan daar gebruik wordt gemaakt.

Ten slotte, verstoken van een aantal belangrijke veiligheidsmaatregelen waaraan ze gewend zijn, blijkt het personeel in de PI Tilburg buiten verwachting in staat door middel van interactie en communicatie met gedetineerden een humaan en relatief veilig regime te waarborgen in deze moeilijke inrichting. Dit wijten wij in de eerste plaats aan de professionaliteit van het medewerkersbestand en de samenhang die het meewerken aan dit experiment blijkbaar in de inrichting teweeg heeft gebracht, maar het roept ook vragen op over de noodzakelijkheid van die veiligheidsmaatregelen en de mate waarin ze gebruikt worden in andere Nederlandse inrichtingen.